

**ISTORISMUL CA PERSPECTIVĂ DE STUDIU
ȘI DE REFLECȚIE FILOSOFICĂ**

Prof. univ. dr. Petre Gheorghe BÂRLEA
Universitatea „Ovidius” Constanța
gbarlea@yahoo.fr

Întreaga activitate a lingvistului și filologului Alexandru Gafton este dominată de istorism, pe de o parte, și de încadrarea demersului în perspectiva filosofică a legilor naturii și ale științei, pe de altă parte. Nici nu se putea altfel, dat fiind contextul formării sale profesionale și geneza particularităților gândirii sale.

„Presiunea” tradițiilor Școlii filologice ieșene se simte până în cele mai mici detalii în opera lui Al. Gafton și, implicit, în concepția sa despre manifestările lingvistice ale omenirii. Orice filolog ieșit de pe băncile Universității „Al. I. Cuza” asumă cu mândrie modul de cercetare și de conduită didactică al înaintașilor, de la întemeietori – Al. Lambrior, Al. Philippide – până la Iorgu Iordan, Gheorghe Ivănescu, N.A. Ursu, Vasile Arvinte ș.a., iar de la aceștia, la generația încă activă astăzi – Constantin Frâncu, Dragoș Moldovanu, Ion-Horia Bîrleanu, Mircea Ciubotaru, Ioan Oprea. Celor de mai sus li se adaugă Eugen Munteanu și cei care erau tineri dascăli în perioada studiilor universitare ale lui Al. Gafton. Părerea noastră este că asupra tuturor veghează luminile îndepărtate ale comparatismului istoric european, mai ales ale neogramaticii valului tânăr (*Junggrammatiker*) al acestei mari școli, care a definitivat constituirea lingvisticii ca știință de sine stătătoare.

După cum se știe, ideea permanentei evoluții lingvistice din viața oamenilor și, implicit, diacronismul în studiul diverselor aspecte ale limbii, a fost formulată, la prima generație a comparatiștilor, de A. Schleicher, cea mai puternică personalitate a epocii, în compendiul său despre înrudirea limbilor (1861), apoi, din noua generație, de către K. Brugmann, în *Prefața* la cartea sa, *Zum*

ALEXANDRU GAFTON - DOCTOR HONORIS CAUSA

hentlichen Stand der Sprachwissenschaft (1885), după ce acesta din urmă o amintise în buclucașul articol publicat în 1876¹. De fapt, ideea începuse deja să capete aer de dogmă încă din 1880, când Herman Paul declara în ale sale *Prinzipien der Sprachgeschichte*:

„[...] singurul studiu științific al limbajului este metoda istorică.”

„Orice studiu lingvistic sau științific care nu este istoric în scopurile sale, nici în metodele sale se poate explica fie printr-o deficiență a cercetătorului, fie prin insuficiența surselor de care el dispune.”

Michel Bréal, la rândul său, militase pentru o semantică istorică, în seria de articole începute în același an, 1880. Până și Otto Jespersen, care dăduse bune lucrări de lingvistică sincronică, descriptivă, avea să afirme în celebrul studiu *Language...*, 1922, consacrat evoluției limbilor:

„Lingvistica este, în principal, un studiu istoric.”

Această convingere se va regăsi în gândirea fondatorilor Școlii filologice de la Iași. Elev al lui Michel Bréal, Gaston Paris și Arsène Darmesteter, colaborator extern al tinerei universități, dar întemeietor al direcțiilor de cercetare de aici, Alexandru Lambrior își va exersa spiritul pozitivist și, mai ales, neogramatic în armonizarea dintre descriptivism și diacronism aplicată la studiul foneticii, morfologiei și sintaxei limbii române. Elevii săi au continuat în același fel, cercetând istoric și dialectal diversele aspecte ale românei și încadrând-o, ca și dascălul lor, în complexul limbilor romanice, pe de o parte, și al limbilor balcanice, pe de altă parte. Pasiunea pentru textele românești vechi, scrise cu slove chirilice (din care s-a născut *Cartea de cetire*, singurul volum antum al savantului moldovean), se va transmite din generație în generație, până la Alexandru Gafton.

Printre cei care i-au urmat, Alexandru Philipide, student, bibliotecar, profesor și decan al Facultății de Litere și Filosofie din Iași, a plecat la studii în Germania, la Halle, deja format în spiritul

¹ Karl Brugmann, ucenicul neascultător al lui G. Curtius, de la Universitatea din Leipzig și colaborator al acestuia la vechea revistă, *Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik*, fondează, împreună cu colegul său, Hermann Osthoff, noua revistă, *Morphologischen Untersuchungen auf dem Gebiete der i.e. Sprachen*, 1878, în al cărei articol-program amintește și despre necesitatea lărgirii perspectivei istorice către toate compartimentele limbii.

ALEXANDRU GAFTON - DOCTOR HONORIS CAUSA

istorismului epocii. La revenirea în țară, acesta și-a manifestat formația de neogramatic prin mult utilizata *Introducere în istoria limbii și literaturii române* (1888) și, desigur, prin celebra *Originea a românilor*, vol. I-II, (1925-1928). Cât privește lucrarea *Principii de istoria limbii* (1884), se știe că aceasta este, pur și simplu, o adaptare – personală și cu material ilustrativ românesc – a cărții sus-amintite a lui Hermann Paul, *Prinzipen der Sprachgeschichte*.

Din generația a doua de lingviști ieșeni, Gheorghe Ivănescu, și el bursier la Paris și Roma, este considerat continuatorul cel mai apropiat de Al. Philippide, în privința istorismului lingvistic, reprezentând lingvistica indo-europeană, istoria limbii române și istoria limbii române literare, prin tratatele sale – controversate în sensul cel mai fertil al termenului². Iorgu Iordan va reprezenta gramatica comparată romanică, fiind integrat încă din perioada studiilor germane în lumea succesorilor neogramaticii și confirmat ca atare prin publicarea *Introducerii în lingvistica romanică* (Iași, 1932) în principalele limbi ale lumii, în plină epocă de afirmare a lingvisticii generale și comparate (cf. trad. engl., 1937). Vasile Arvinte, cel pe care Al. Gafton îl recunoaște ca mentor direct, și-a susținut doctoratul la Berlin și s-a remarcat în domeniul lexicologiei dialectale și istorice, cu privire specială asupra împrumuturilor lexicale (germano-române), precum și în editarea textelor vechi românești.

Nu mai insistăm asupra influențelor de care Alexandru Gafton va fi beneficiat din partea unor profesori precum Constantin Frâncu, N. A. Ursu, Ioan Caproșu, deși alături de unii dintre aceștia și-a făcut o lungă și rodnică ucenicie în domeniul editării textelor vechi și, implicit, în domeniul studiilor lingvistice din perspectiva diacronică.

Întrebarea este, în asemenea cazuri, dacă o tradiție atât de glorioasă a avut, într-adevăr, vreun efect asupra tânărului ucenic de ieri și de astăzi. O trecere în revistă a reperelor istoriei lingvisticii, în

² Gh. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*; 1947-1956; *Istoria limbii române române*, 1980. Prin cursul litografiat, *Originea românilor*, se situează, chiar dacă în manieră proprie, în directă succesiune a lui Al. Philippide, iar prin teoria caracterului unitar al vechii române, despărțit în dialecte în secolele al XVII-lea – al XVIII-lea, se poziționează pe aceeași linie cu G. Istrate și cu I. Iordan.

ALEXANDRU GAFTON - DOCTOR HONORIS CAUSA

general, și a lingvisticii istorice, în special, ar reprezenta un artificiu retoric – obișnuit, desigur, în tehnica encomionului aniversar și camaraderesc –, dacă nu ar exista suficiente dovezi concrete ale integrării personalității discutate în amplul curent al cercetărilor de profil declanșat în secolul marilor revoluții științifico-tehnice și al sintetizării marilor sisteme de gândire filosofică.

Rezervele ar putea proveni în primul rând din realitatea că Alexandru Gafton este un om încă tânăr, aflat în plină putere creatoare, chiar dacă colegii de breaslă i-au acordat deja onoruri care obligă la bilanțuri profesionale. I s-ar putea acorda în mod obiectiv circumstanța răgazului destul de mare pe care îl are încă la dispoziție pentru împliniri personale și socio-profesionale. Dar nu este cazul. În trecut, ne-am însușit o observație pe care Alexandru Gafton a auzit-o de la Eugenio Coșeriu și pe care a acceptat-o, în pofida unui dezacord de principiu față de „integralitatea” lingvisticii coșeriene, în general: ideile bune vin până la vârsta de 40 de ani; pe urmă, are loc doar procesul de amplificare și desăvârșire a descoperirilor cu caracter științific. Chiar dacă, în ceea ce ne privește, am nuanța un pic lucrurile³, putem accepta că Alexandru Gafton și-a clarificat sistemul de gândire lingvistică și de operare practică asupra manifestărilor limbii încă din epoca redactării tezei de doctorat, sub conducerea lui Vasile Arvinte. Apoi a urmat, firesc, perioada acumulărilor, a aprofundărilor, a conexiunilor subtile, adică a drumului spinos și mereu prelungit – cu bună știință – spre forma desăvârșită a constructului său teoretic:

- a) În privința editării textelor vechi românești, scrise cu slove chirilice, filologul Al. Gafton s-a implicat activ în dezbaterile privind îmbinarea principiilor transcrierii fonetice interpretative cu acelea ale transliterației.

³ Ca de obicei, E. Coșeriu și-a însușit temeinic tezele unor autorități în materie și le-a inserat armonios în sistemul propriu de gândire, care a generat viitoarea sa „lingvistică integrală”. Între timp însă, psihologii au ajuns la concluzia că vârsta până la care poate să apară „sclipirea de geniu”, aceea care aprinde flăcările marilor descoperiri și realizări, diferă de la un domeniu de la altul: în științele exacte și în tehnică, perioada fertilă este între 25 și 35 de ani; în științele umaniste, poate merge până la 45 de ani; în arte, marile creații pot fi produse și la vârsta senectuții, până la 65-70 de ani. Pentru toate aceste categorii urmează, desigur, perioada aprofundărilor, detalierilor, a desăvârșirilor, dacă este să se întâmple.

ALEXANDRU GAFTON - DOCTOR HONORIS CAUSA

- b) În analiza pur lingvistică a textului, convingerea cercetătorului ieșean este că nu trebuie uitată nici o clipă calitatea de *text tradus* dintr-o limbă („sacră”) a documentelor românești din epoca veche;
- c) Cu privire la textul literar, acesta este rezultatul valorificării personale a resurselor vechi și locale ale limbii și al influenței modelelor străine frecventate de autor; periodizarea limbii române literare diferă de la o zonă culturală la alta;
- d) În cercetarea oricărui fenomen al limbii trebuie luate în calcul interacțiunile, căci orice cuvânt se află într-o rețea complicată de relații cu elementele contextului în care este plasat de către vorbitor; invers, mergând spre interiorul cuvântului, trebuie remarcată aceeași „atomizare”⁴, care impune urmărirea relațiilor cu întregul, până la ultimele consecințe.

Sunt observații care i se impun specialistului autentic, care face efortul de a sluji cu adevărat științele cuvântului. În plus, la Al. Gafton, acestea sunt clar formulate în textul demonstrativ și riguros aplicate în demersul aplicativ.

Fiecare nouă lucrare care a urmat după *Evoluția limbii române prin traduceri biblice din secolul al XVI-lea* (Iași, 2001) a însemnat, așa cum avea să observe academicianul N.A. Ursu, scriind despre *După Luther. Edificarea normei literare românești prin traduceri biblice* (Iași, 2005), un model de cercetare aplicativă a limbii române, din perspectiva diacronică, din care autorul extrage o expunere teoretică clară, convingătoare – ambele înglobate în realitatea cultural-istorică ce a generat textele studiate. Abordarea este însă mai amplu ilustrată în cea mai recentă contribuție științifică a lui Alexandru Gafton, *De la traducere la norma literară* (Iași, 2012).

⁴ Termenul este preluat din lucrările lui Al. Gafton. În ceea ce ne privește, el ne provoacă un zâmbet, căci exact acest cuvânt a fost folosit de către structuraliștii și descriptiviștii de la începutul secolului al XX-lea, pentru a ironiza „drumurile bătătorice” ale istorismului celor două generații ale epocii anterioare, care ajunseseră să îi excedeze, prin pretenția de exclusivitate, pe reprezentanții noului val, dominat de F. de Saussure, cf. „Introducerea” la *Curs...* În istoria științelor se întâmplă uneori ca același concept, abordat din unghiuri diferite, să fie folosit pentru susținerea unor idei total opuse.

ALEXANDRU GAFTON - DOCTOR HONORIS CAUSA

Tot în siajul modelelor istoriste se poate plasa și preocuparea pentru editarea marilor monumente de limbă, profesată cu acribie de întreaga școală filologică de la Iași, nu fără fertila emulație a specialiștilor de la București și Cluj-Napoca. Dacă vrem să mergem neapărat la obârșiile nobiliare ale acestor preocupări, este interesant, poate, să amintim că M. Müller, din ultima serie a școlii comparatiste vechi (alături de G. Curtius și A. Schleicher), și-a dobândit notorietatea științifică, înainte de toate, prin traduceri, prin descifrarea vechilor alfabete, dar și printr-o monumentală ediție academică a *Rigvedei*, în 4 vol., publicate între 1849-1862.

Activitatea de filolog-editor, desfășurată sub conducerea aceluiași Vasile Arvinte și în colaborare cu Ioan Caproșu, Laura Manea și venerabilul N. A. Ursu, se va concretiza în apariția textului *Codicele Bratul. Ediție de text și studiu filologic*, de Al. Gafton (2013), cel care a stat la baza considerațiilor din *Evoluția limbii române...* O etapă importantă fusese parcursă prin publicarea într-o nouă formulă a *Bibliei de la București. 1688*, vol. I-II (Iași, 2001-2002), în condițiile de acerbă concurență pe piața științifică ieșeană, unde solida școală de filologi și-a făcut o datorie de onoare din editarea după diferite concepții și metode a acestui monument de limbă literară românească. După o retipărire a *Contribuțiilor etimologice...* (referitoare la elementele germano-române) ale dascălului său, Vasile Arvinte (Iași, 2002)⁵, urmează o altă lucrare de căpătâi pentru istoria limbii și culturii române - de asemenea, deja realizată în versiune academică în spațiul românesc⁶: *Palia de la Orăștie. 1582. I. Textul* (Iași, 2005), în colaborare cu V. Arvinte, I. Caproșu și Sorin Guia. Peste doi ani, va fi publicat și volumul de studii teoretice pe marginea acestui text, lucrare realizată de V. Arvinte și Al. Gafton.

Toate aceste realizări ar putea fi suficiente, credem, pentru a putea susține o afirmație pe care am formulat-o, cu rol de premisă, la începutul acestor pagini, și anume, că învățăturile încărcate de

⁵Am căzut de acord cu Al. Gafton, de mult timp, că reeditarea scrierilor de căpătâi ale dascălilor care ne-au format este o datorie de onoare a oricărui universitar-cercetător care se respectă.

⁶A se vedea ediția parțială, cu slove chirilice, a lui Mario Roques (1925) și ediția integrală, în transcriere interpretativă, a Vioricăi Pamfil (1968).

ALEXANDRU GAFTON - DOCTOR HONORIS CAUSA

semnificații ale vechiului comparatism istoric au picat pe teren fertil în aria de preocupări a lui Alexandru Gafton. Trecând prin etape care le-au decantat în noi subsisteme, principii, metode și instrumente de lucru, paradigmele cunoașterii elaborate de lingvistica istorică tradițională au marcat în mod creator gândirea și maniera de studiu a cercetătorului român.

Dar sursele acestui dialog peste timp sunt mult mai multe. Ele ne întăresc convingerea că nu am făcut o simplă reverență colegial-amicală, „de ocazie”, filologului și lingvistului Alexandru Gafton, când am lansat aprecierile de mai sus.

În structurile de suprafață, vedem, de pildă, că printre traducerile făcute de acesta se află cartea lui A. Darmesteter, din generația a doua a marilor făuritori ai gramaticii comparativ-istorice, mai precis, a neogramaticilor și, în plus, acesta, profesor al lui Alexandru Lambrior, A. Meillet și A. Dauzat, din generația interbelică a marelui curent de gândire lingvistică. În același plan, al contactelor nemijlocite cu autorii unor sinteze și monografii de referință, se situează și traducerile din A.F. Osborn (*From Greeks to Darwin*, 1913); J.M. Baldwin (*Darwin and the Humanities*, 1909), precumși Ch. Guignebert (*Le Christianism antique*, 1921).

De la Antoine Meillet, cu a sa celebră *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, 1928, tradusă împreună cu Iulian Popescu, filologul român a primit, desigur, noi dovezi despre realitatea genealogiei marilor familii de limbi, cu privire specială asupra limbilor indo-europene. Tot de aici trebuie să fi dobândit cunoștințele suplimentare de metodă, pe lângă cele transmise direct de către dascălii săi de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași.

Comparatismul istoric rămâne cea mai solidă și mai fertilă metodă de cercetare în științele limbii, indiferent câte noutăți au apărut și vor mai apărea în domeniu. Tendințele, principiile și legile naturale prin care A. Meillet, pe urmele dascălilor săi germani, fondatori ai comparatismului și pe ale succesorilor acestora – neogramaticii, explică originile și evoluția/etapizarea limbii latine se regăsesc, aplicate creator pe material românesc, în scrierile lui Al. Gafton: principiul economiei vorbirii, principiul clarității vorbirii, din a căror confruntarea permanentă se nasc formele noi în orice limbă vie de pe pământ, legea analogiei, cu aceleași efecte și strâns legate de principiile enunțate mai sus. Din gramatica comparativ-

ALEXANDRU GAFTON - DOCTOR HONORIS CAUSA

istorică au derivat direcțiile de cercetare, respectiv metodele lingvisticii aplicate, pe care le profesează Al. Gafton, atât la nivel teoretic – prin cursul susținut și publicat (*Lingvistică aplicată*, Iași, 2006), cât și la nivel practic – sub forma genealogiei limbilor, a gramaticii constrativ-tipologice și a traductologiei, cf. *Evoluția limbii române prin traduceri biblice din secolul al XVI-lea* (Iași, 2001).

Tot de la comparațiști provine și transformarea vechilor studii de semantică istorică în știință de sine stătătoare. După studiile fundamentale ale unor elevi ai generației de aur a marilor fondatori ai lingvisticii istorice, *id est*: Michel Bréal și, pentru noi, Lazăr Șăineanu, lucrările de semasiologie se înmulțesc și se diversifică. Două dintre direcțiile de dezvoltare sunt acelea ale semanticii istorice și ale logicii semantice, care, coroborate cu fapte de structură gramaticală (teoria paradigmei morfologice și sintactice, ca manifestări psiho-logice și stilistice) conduc direct spre tratatele de filosofia limbii. Din această perspectivă vedem apropierea lui Al. Gafton de lucrarea lui A. Darmesteter, *La vie de mots...*, 1895 (traducere românească datorată lui Al. Gafton, sub titlul *Viața cuvintelor studiată în semnificațiile lor*, Iași, 2015). Modernitatea istorismului lingvistic s-a manifestat aici în primul rând prin dezvoltarea unor subdomenii ale comparatismului istoric, până la stadiul deprinderii acestora sub forma unor științe de sine stătătoare. Semantică – istorică și descriptivă –, la început, mergând apoi spre semantică logică, sintactică, filosofică, iar de aici, la cea computațională, și-a avut reprezentanți în personalitățile cultivate de lingviștii ieșeni – M. Bréal, A. Darmesteter, chiar L. Șăineanu – neogramatic format la Paris și Leipzig, sub conducerea directă a lui G. Paris, M. Bréal și P. Meyer, dar hrănit și de lecturile lui Darmesteter. Concepțiile și metodele acestora se regăsesc în capitolele consacrate lexicului din lucrările de căpătâi ale lui Al. Gafton, enumerate mai sus, precum și în numeroasele studii și articole publicate de-a lungul anilor, în care aprofundează anumite aspecte de lexico-semantică. Fie că este vorba despre expresii și metafore, ca *a vorbi în limbi*, *copil din flori*, fie că este vorba despre etimologii, transferuri sau evoluții de sens, în termeni precum *frânghie*, *sârg*, *chemare*, *a educa*, *față* (și familia sa lexicală), despre evoluția unor termeni care constituie conectori logico-sintactici (*deca*), despre exprimarea negației sau a concluziei etc., abordarea

ALEXANDRU GAFTON - DOCTOR HONORIS CAUSA

este totdeauna marcată de istorismul lingvistic grefat pe interdisciplinaritatea modernă.

Oarecum în aceeași sferă de preocupări se află apropierea de scrierea lui A. Dauzat, *La philosophie du langage*, 1938 (redată în românește de Al. Gafton și Magda Jeanrenaud, Iași, 2015). Întemeietorul onomasticii moderne franceze a ajuns la întrebările fundamentale despre viața cuvintelor pornind de la multitudinea de influențe care determină nașterea, evoluția și supraviețuirea unor nume proprii – toponime, hidronime, oronime, antroponime, teonime ș.a. Istoria socială a popoarele (cu acțiunea factorilor etnic, religios, economic, politic, cultural, lingvistic, psihologic, cu marca geografică și a ambientului natural, cu mitologia și, în general, imaginarul și sensibilitatea artistică, cu toate cutumele și codificările juridice) acționează conjugat asupra decantării unui cuvânt care desemnează un reper ce „devine”, ce se înnoiește permanent peste veacuri. Este ceea ce susține și Al. Gafton în studiile sale.

Cum spuneam, niciodată un fapt de limbă nu este judecat exclusiv în cadrele stricte ale lingvisticii. Nici nu ar fi posibil acest lucru. Adevărul de care suntem înșine convingși este transmis de toți dascălii buni și confirmat de contactul direct cu faptele de limbă. Particularitatea gândirii lingvistice a lui Al. Gafton constă în aceea că el depășește referințele istorico-geografice și sociale, îndeobște acceptate de cunoscătorii autentici ai manifestărilor vii ale limbii, aducând în demonstrațiile sale informații din științele biologice, sociale etc. Nu exagerează însă cu niciuna dintre aceste perspective extralingvistice. Față de istorismul sociologizant al unora, față de biologismul mecanic al altora, viziunea lingvistică a lui Al. Gafton are consistența echilibrată a esențelor care pun în mișcare ideile fundamentale din toate aceste domenii. Există o forță primordială care acționează asupra cuvintelor structurate în actele de vorbire, precum și asupra mentalului, asupra mineralului și umanului structurat în natură și societate. Există o intervenție a ființelor cuvântătoare. Există reacții și contrareacții, desfășurate pe o rețea vastă de corespondențe între acestea. Și, dacă puterea noastră de pătrundere în tainele cele mai adânci ale cuvintelor este limitată, dorința de a ajunge la ele nu poate fi îngrădită.

În straturile mai profunde ale gândirii și practicilor lui Al. Gafton, remarcăm, așadar, elementele unei filosofii a științelor, care

ALEXANDRU GAFTON - DOCTOR HONORIS CAUSA

alimentează demersul lingvistic, dar care se și degajă, apoi, din acesta. Desigur, astăzi, problema legăturii dintre lingvistică și filosofie se pune în alți termeni, ca și aceea a legăturii dintre limbă și gândire. Dacă tot am ales ca termen *ab quo* al devenirii unui universitar ieșean lingvistica istorică din secolul al XIX-lea, cu prelungiri la începutul secolului al XX-lea, putem aminti că Jakob Grimm a pornit de la ideile lui Herder în cercetările care au condus la cunoscuta lege a corespondențelor fonetice („Legea lui Grimm”), în care determinarea locală, interpretată naționalist, a fost mult criticată ulterior⁷. Însuși August Schleicher a creat modelul arborelui genealogic al limbilor (cf. *Stammbaumtheorie*) combinând cunoștințele sale de filosofie hegeliană cu metodele de clasificare botanică a speciilor și grupurilor din sistemul lui Linné. Chiar dacă metoda s-a dovedit ulterior vulnerabilă, inclusiv după completarea ei prin *Wellentheorie*, „teoria valurilor de schimbări”, propusă de elevul său, J. Schmidt, modelul propus de A. Schleicher a schimbat radical lingvistica istorică și lingvistica generală și comparată, în întregul lor. W. von Humboldt fusese cel care a stabilit legătura dintre lingvistica istorică și filosofia hegeliană, care domina epoca, pe de o parte, și între acestea două și teoriile evoluționismului în natură, pe de altă parte, chiar înainte de 1857, anul publicării cărții lui Ch. Darwin.

În ultimii ani ai scurtei sale vieți, A. Schleicher ia cunoștință direct de *Evoluția speciilor*, a lui Darwin, tradusă și în germană, în 1863. Codificatorul comparatismului istoric publică imediat un scurt tratat, *Teoria lui Darwin și lingvistica*, în care arată că, la fel ca Fr. Bopp, el a conceput dintotdeauna limba ca un organism viu, care se naște, se dezvoltă și moare, interacționând cu mediul înconjurător, cu efecte diverse, și că perfecționismul evoluționist al lui W. Von Humboldt (de fapt, al lui J.-B. Lamarck, s-ar zice) nu s-a aflat departe de evoluționismul supraviețuirii, din tezele lui Ch. Darwin.

În sfârșit, să mai subliniem încă o dată că părinții lingvisticii istorice s-au străduit să încadreze disciplina lor de studiu între științele pozitive, chiar între științele exacte, dacă era posibil,

⁷ O imagine panoramică asupra acestor interferențe științifico-filosofice găsim în W. Wiss, *Die wilde Philologie: Jacob Grimm und der Historismus*, Munchen: Beck Wyss, 1979.

ALEXANDRU GAFTON - DOCTOR HONORIS CAUSA

atitudine normală în acel secol al dezvoltării explozive a științelor. La legăturile fertile cu științele biologice (botanica, mai ales), s-a adăugat, imediat, geologia, de unde a fost preluat modelul straturilor etimologice ale vocabularului, cu extensii spre structura gramatical-stilistică, dar și spre studiul dialectelor etc., al contactelor lingvistice. Altfel spus, s-a creat conexiunea cu geografia fizică și economică (vezi toate subramurile geografiei lingvistice), cu istoria socială, cu psihologia, cu mitologia și religia, cu antropologia, în general. În cercetările de fonetică s-au folosit de fizică (respectiv, de legile acusticii), de fiziologie, iar în prestructuralismul de tip humboldtian⁸ au pornit de la modelele din chimie și din sociologie, ambele - științe *instatu nascendi*, pe atunci.

Regăsim, oare, în scrierile unui lingvist român din secolul al XXI-lea ideile acestor venerabili părinți-fondatori? Cu siguranță, mai ales dacă acestea s-au transmis cu clarificări succesive până la dascălii direcți ai lui Al. Gafton. Dincolo de discuțiile despre limbă ca entitate organică individuală sau supraindividuală, colectivă, s-a impus ideea universalității legilor naturale, abordarea evoluției generale prin formule, paradigme, tendințe, mai degrabă decât prin „alomorfi și cuvinte reale”. În tot acest secol și jumătate de istorism lingvistic s-a pus capăt speculațiilor apriorice, în favoarea acumulării de material probator și a experimentului. Într-un fel sau altul, toate acestea se regăsesc în opera lui Alexandru Gafton, atâta cât a fost publicată până în acest moment.

Principala caracteristică a filologului ieșean ni se pare a fi capacitatea de a privi „de sus”, plenar și integrator⁹, viața cuvintelor¹⁰ care alcătuiesc o limbă (în cazul de față, româna, în mod special).

⁸ Să nu ne mire afirmația: însuși Saussure, elevul dezavuat de profesorii săi neogramatici, Brugmann și Osthoff (așa cum aceștia fuseseră dezavuați, la vremea lor, de îndrumătorii din generația lui Curtius) a fost influențat de filosofia sociologică a lui E. Durkeim.

⁹ Chiar dacă termenul nu-i place, pentru că sună „coșerian”, acesta pare a exprima cel mai bine viziunea sa științifică asupra limbii.

¹⁰ Cum se știe, sintagma „viața limbii” a fost, de asemenea, folosită de F. de Saussure pentru a explica metaforic calitățile și defectele teoriilor susținute de comparații „bătrâni”, prin raportare la neogramaticii „tineri”. Referindu-se la acest tip de metafore, Saussure le explica studenților că nu trebuie respins istorismul, ci doar comparatismul lipsit de perspectiva istorică și de cea structurală.

ALEXANDRU GAFTON - DOCTOR HONORIS CAUSA

Practic, Al. Gafton nu se oprește niciodată la studiul strict lingvistic al *proceselor și fenomenelor care determină structura unui idiom*. Analiza acestora, întreprinsă de cercetător, precum și explicarea acestora, formulată de profesor, au în vedere *sursele* profunde, oricât de îndepărate în timp și spațiu, *cauzele* intra- și extralingvistice, precum și *efectele* acestora manifestări ale dinamicii vorbirii și, implicit, scrierii, nu numai în planul comunicării articulate, ci și în planul comportamentului general al utilizatorilor unei limbi (mentalități, acțiuni, produse materiale).

Principiul care impune perspectiva de abordare a comunicării verbale este evoluționismul. Alexandru Gafton a studiat cu pasiune filosofia, în tinerețe, când ar fi vrut, în mod real, să-și facă o carieră profesională din acest domeniu. Destinul a hotărât altceva pentru tânărul împătimit de căutarea rezolvării unora dintre marile taine ale vieții, ale existenței Universului. Filologul de astăzi a rămas însă profund marcat de acele prime acumulări – metodice și pătimașe, în același timp – și continuă să citească tot ce apare nou, mai ales în filosofia științelor. Cum este firesc să se întâmple, și-a format, încet-încet, un sistem propriu de gândire, coerent articulat în perceperea și reflectarea realității și benefic aplicat în abordarea actualei sale arii de preocupări – științele comunicării verbale. Așa încât nu este de mirare că dintre acestea din urmă, Al. Gafton s-a dedicat studiului diacronic al limbii.

Elemente ale evoluționismului de tip lamarckian și ale teoriei selecției naturale de tip darwinist, completate cu achizițiile relativ recente ale etapizării descoperirilor științifice cu privire la dinamica naturii și a societății umane, datorate predecesorilor și succesorilor părintelui paradigmei evoluției cunoștințelor și aplicațiilor acestora la scară universală, Thomas Kuhn, se regăsesc în gândirea care domină studiile de lingvistică ale lui Al. Gafton. La fel, în paginile sale se regăsesc urme ale lecturilor sistematice din Linné, Lamarck, Darwin, Bacon, Hume, Kant, Herder, Hegel, Durkheim – pe care i-au cunoscut, cel puțin parțial, și bătrânii „tinerii gramatici”.

De la începutul carierei universitare până astăzi, Prof. dr. Al. Gafton s-a menținut într-un cadru bine structurat al disciplinelor de studiu predate studenților, masteranzilor și doctoranzilor. În anii de debut, ca preparator, asistent sau lector universitar, a avut în normă disciplinele:

ALEXANDRU GAFTON - DOCTOR HONORIS CAUSA

- *Lingvistică generală;*
- *Istoria limbii române;*
- *Istoria limbii române literare;*
- *Paleografie românească.*

Într-o etapă ulterioară, în calitate de conferențiar universitar, predă discipline care le subsumează, dar le și nuanțează pe primele:

- *Lingvistică diacronică;*
- *Retorica discursului publicitar și electoral.*

În prezent, se adaugă cursul care sintetizează nu numai tot ceea ce a predat deja, ci și rezultatele viziunii sale de filosof al cuvântului:

- *Elemente de lingvistică și filosofie a limbajului.*

Există, așadar, o unitate în diversitate în exercitarea actului didactic, sprijinit eficient de cel științific, ambele fiind înglobate, cum spuneam, într-un sistem de gândire lucid și deschis la nou. O temelie solidă care susține edificiul cercetării unei limbi – româna, în esență – explică arhitectura echilibrată a acestuia. Un cadru ferm, cu deschideri și relații flexibile pe orizontală și pe verticală, cu bolțile care au deschideri ample și cu turlile ascuțite spre cer – așa se arată aria curriculară a lui Al. Gafton.

Mai ales în ultima vreme, comunicările științifice susținute la diverse sesiuni naționale și internaționale de către Al. Gafton, articolele și studiile răspândite prin publicațiile de specialitate sunt tot mai vizibil axate pe căutarea resorturilor profunde ale actului vorbirii – în formele sale orale sau scrise, spontane sau cultivate. Fie că este vorba despre contactele lingvistice (cf. „Relația din elementul maghiar și cel slavon în limba română”, 2007; „Consecințele profunde ale contactelor lingvistice”, 2010), fie că, în directă legătură cu acest prim aspect, se referă la relația identitate/alteritate (cf. „Celălalt”, studiu publicat în vol. *Geografii identitare și identități culturale*, 2014), fie că, în sfârșit, se referă la relația cuvântului cu tot ce înseamnă evoluție naturală și mecanisme de funcționare a Universului, evoluție exprimată prin cuvinte (cf. „La traduction en tant que lettre et la glose en tant qu’esprit”, 2010; „Avatarii evolutive ale conceptului *a educa*”, 2014; „Puterea imaginii, dominația cuvântului, forța cuvântului”, 2015; „Esențialitatea

ALEXANDRU GAFTON - DOCTOR HONORIS CAUSA

diacroniei”, 2015; „Organicitatea științei”, 2015), perspectiva de analiză este întotdeauna istorică și filosofică.

Prin natura sa, istoria limbii presupune analiza unor texte vechi în care limba națională este modelată de sursele străine. Aici se regăsesc din plin, apropiate creator, principiile formulate de gramatica comparativ-istorică, dezvoltată în formele lingvisticii aplicate – traductologia, gramatica contrastiv-tipologică, clasificarea genealogică a limbilor și gramatica normativă. Dintre toate, traductologia îi pare lingvistului ieșean supraordinată care le include pe celelalte. Reluând afirmația lui M. Kogălniceanu, spiritul tutelar al academismului ieșean de tip romantic, prejuristic, „*Traducțiunile nu fac o literatură*”, universitarul de astăzi subliniază funcționalitatea crescândă a tălmăcirilor de toate tipurile, mai ales într-o epocă a globalismului, cum este cea pe care o trăim. Efectele în planul conștiințelor, al practicilor și tehnicilor de lucru, în aportul de spirit contribuie decisiv la evoluția culturii și civilizației primitive, se afirmă în studiul „What do translations do?” (2014). În unul dintre studiile consacrate *Paliei de la Orăștie* (“O primă încercare de traducere a textului sacru”, 2008), autorul reconstituie, pe baza textului vechi, procesul alcătuirii unor tehnici de lucru, a unor principii, metode și instrumente de lucru, în mod empiric, la traducătorii români din secolul al XVI-lea. Un complex de realități culturale, practice și mentalitare se creează prin actul traducerii. De remarcat că în concepția lui Al. Gafton nu există o diferență notabilă între actul traducerii culte, voluntare și contactele lingvistice naturale, spontane, generate de conviețuirea etnolingvistică determinată de contextul istorico-geografic. În ambele cazuri, se produc mutații în limbă și în gândire. În cazul primului termen, este afectată însăși structura internă a limbii primitive, prin generarea unor noi cuvinte, pe lângă cele deja existente între elementele sistemului lexical. În privința celui de-al doilea termen, sunt afectate toate structurile societății, căci contactul lingvistic provoacă disponibilități adaptative la nivelul comportamentului, *via* mentalitate (cf. „Consecințele profunde ale contactelor lingvistice”, 2010).

Așadar, viziunea și aparatul conceptual bine formulate încă din lucrările de debut ale lui Al. Gafton se îmbogățesc și se rafinează, firesc, de-a lungul anilor, integrându-se într-un sistem personal de

ALEXANDRU GAFTON - DOCTOR HONORIS CAUSA

gândire în marile sinteze de la maturitate. În volumul *După Luther. Edificarea normei literare românești prin traduceri biblice*, 2005, autorul descrie cu minuțioasă maniera în care traducerile dezvoltă competențele interne ale limbii-țintă. Comparația cu limba-bază nu înseamnă numai procese imitative și achiziționarea unor forme și tipare, spune autorul, ci declanșează, în etapa succesivă, procese generatoare proprii, mecanisme de selecție după criterii noi a datelor fundamentale ale identității sale, stimulând creativitatea internă.

În sfârșit, în *De la traducere la norma literară* (2012), Al. Gafton sintetizează întreaga sa experiență acumulată în studiul limbii din perspectiva traductologică, armonizând-o încă mai rafinat, cu ideea de *normativitate*, aplicată în lucrarea de debut, *Hipercorectitudinea*, 2002, apoi cu teoria mentalităților și cu istoria identitară. Aspectul fonetic se îmbină cu cel lexico-semantic, gramatical și stilistic, iar exemplele de corespondențe și echivalări între două limbi sunt analizate și din perspectiva gramaticii comparate. Stagiul petrecut printre romaniștii de la Zürich și începutul muncii la traducerea cărții lui Martin Glessgen, *Linguistique romane*, tocmai apărută atunci în original, par a-l fi influențat cu folos pe autor.

Am mai adăuga și „detaliul” că această viziune interdisciplinară, dominată de teoriile evoluționiste în care biologismul este asociat cu științele cuvântului, sub semnul dualității „tehnologie-filosofie”, este în mod declarat asumată în fondarea de către Al. Gafton a uneia dintre cele mai serioase reviste academice de profil din România, cu ecouri în întreaga lume: *Diacronia*, 2015-. Orientarea spre textele vechi și spre fenomenele lingvistice cu lungă și complicată evoluție istorică nu înseamnă nicidecum cantonare în metode de analiză depășite și în sisteme revolute de prezentare a concluziilor științifice. Dimpotrivă, tehnologia de ultimă oră, care face funcțională publicația la cele mai înalte standarde ale periodicelor academice internaționale (revista apare în format electronic, perfecționat după cele mai recente tehnologii), are corespondentul necesar și în abordările moderne, dezinhibate, pluridisciplinare ale subiectelor care configurează tematica impusă de profilul revistei. Rezistăm tentației de a vedea și aici reflexele

ALEXANDRU GAFTON - DOCTOR HONORIS CAUSA

peste veacuri ale modelului marilor fondatori și diriguitori de reviste ale reprezentărilor gramaticii comparativ-istorice.¹¹

*

* *

În paginile de față am lăsat la o parte aspecte la fel de importante din activitatea științifică a lui Al. Gafton, chiar dacă mai discret integrate în abordarea sistemică pe care i-am atribuit-o mai sus, cu o arhitectură demonstrativă mai puțin coerentă din partea noastră decât s-ar fi putut face. Ne gândim la ideea de „normă”, doar menționată în rândurile anterioare, dar pe care lingvistul de la UAIC a urmărit-o tot timpul, întâlnindu-se aici, fie și involuntar, cu concepțiile lingvistice ale lui Eugenio Coseriu. Este vorba, apoi, despre analiza fonetică a textelor vechi, despre problemele românei literare, cărora le-a consacrat pagini valoroase. Ne mulțumim să afirmăm că toate acestea contribuie la construcția echilibrată și logică a demersului științific discutat aici.

Dacă așa stau lucrurile, atunci întreaga structură ar trebui să se sprijine pe niște piloni de rezistență, care să confirme, sintetic, faptul că lecțiile istorismului lingvistic și filosofic, transmise din generație în generație, au marcat cu adevărat personalitatea lui Alexandru Gafton.

Analizând global activitatea sa, dar și explicațiile sale teoretice, putem încerca să formulăm un răspuns:

1. Prima concluzie este aceea că, la fel ca toți lingviștii autentici, faptele de limbă sunt plasate totdeauna în contextul mai larg al cunoașterii empirice și științifice. Actul vorbirii – transferat

¹¹ Ne gândim, evident, la mai sus-menționatele *Studien...*, condusă de G. Curtius, și *Morphologischen Untersuchungen...*, a lui K. Brugmann și H. Osthoff, dar mai ales la revista KZ, adică *Kuhns Zeitschrift* („Revista lui Kuhn”). Este vorba despre *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung...* (1852-), căreia Adalbert Kuhn i-a consacrat întreaga viață, motiv pentru care cunosătorii o numeau uzual KZ. Toate revistele valoroase din epocă erau dominate de diacronism. Putem depune mărturie că în lumea lingviștilor români – mică, ce e drept – se folosește deja sintagma „Diacronia lui Gafton”. Ar mai rămâne să intre în uz și o siglă din argoul specialiștilor, de tipul DG...

ALEXANDRU GAFTON - DOCTOR HONORIS CAUSA

sau nu prin scris – presupune procese logice, psihologice, percepția fiziologică și estetică a realului, presiunea lumii înconjurătoare asupra individului și a comunității de vorbitori. Studiul lor înseamnă apelul la aproape toate științele născocite de om și, nu mai puțin, la reflecția filosofică asupra acestora și asupra limbii.

2. În lumina celor de mai sus, Al. Gafton își exprimă convingerea că studiul limbii confirmă ideea, lansată de oamenii de știință și de filosofi, din perspective diferite, că Universul este un sistem de sisteme. Limba este ea însăși unul dintre microsistemele care formează acest sistem și care oglindește funcționarea lui și modul lui de structurare.

Lingvistul poate cerceta un comportament al idiomului său, cu metode specifice, după criteriile specifice. Dar rezultatele cercetării nu au relevanță, dacă nu sunt ridicate la nivelul întregului organic al sistemului limbii, iar acesta, la nivelul sistemului comunicării umane ș.a.m.d.

Din acest punct de vedere, lingvistica nici nu mai reprezintă altceva decât un instrument de cunoaștere a lumii. Se poate înțelege astfel de ce Al. Gafton recunoaște că științele naturii și filosofia l-au ajutat să înțeleagă natura limbii, iar aceasta l-a condus din nou la cunoașterea legilor generale ale științelor și la formularea unor concluzii cu caracter filosofic general.

3. Întreaga organizare a limbii ca microsistem și ca model de structurare a Universului este supusă unei dinamici cu limite necunoscute. Precizând că diacronia nu înseamnă simpla cunoaștere a etapelor din existența unei realități, ci înțelegerea adevărului că respectiva realitate se află într-o continuă procesualitate („nu este, ci devine”), autorul declară:

„Dincolo de atribute și funcțiuni, realitatea... este dinamică și devenindă.”¹²

Ca să înțelegi partea și întregul, elementul particular și sistemul care îl încorporează trebuie să vezi mersul sistemului, relația cu alte sisteme și momentul pe care îl reprezintă acest mers în evoluția realității studiate – comunicarea verbală, rotirea aștrilor, economia mondială etc..

¹² Al. Gafton, “Colaborarea în știință”, în: P. Gh. Bârlea (coord.), 2016, *Alexandru Gafton - un filosof al cuvântului*, Târgoviște: Editura Bibliotheca, p. 79.

ALEXANDRU GAFTON - DOCTOR HONORIS CAUSA

„Un studiu blocat în perspectiva sincronică este profund carential. Deși acest tip de analiză este indispensabil, el nu servește la nimic dacă nu este continuat de cercetarea diacronică.”¹³

Aceasta înseamnă *diacronia*, conceptul pe care Al. Gafton îl așază deasupra, la mijlocul și la baza cercetării științifice, fie ea filologică sau de altă natură, prin scrierile publicate sau prin afirmațiile sale orale:

„Fără înțelegerea dimensiunii diacronice nu este posibilă cunoașterea reală”.

Recunoaștem aici afirmațiile citate la începutul acestor pagini, aserțiuni formulate în urmă cu circa un secol și jumătate de către părinții lingvisticii istorice. Ne îndoim că Al. Gafton le-a avut în minte ca atare când le-a formulat el însuși. Suntem convinși că a primit de la aceștia, prin sistemul educativ formal, prin studiile sale individuale, „doar” fundamentele concepției istorice cu privire la funcționarea și evoluția limbilor, a omenirii și a Universului.

A sintetizat învățăturile acestora prin actul apropierei de textul scris și și-a structurat propriul sistem de gândire, care are toate atributele unei filosofii a științei de tip modern.

¹³*Ibidem.*